

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1965.2.03>

H. KELDER

ÕHTUSED JA MITTESTATSIONAARSED ÕPPEVORMID MEIE KOOLISÜSTEEMIS

Meie tänapäeva — kommunismi laiahaardelise ehitamise ajajärku — iseloomustab teaduse ja tehnika kiire areng, lakkamatu tehniline progress. Tootmisprotsesside kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine loob eeldused tööviljakuse pidevaks tõuks, mis V. I. Lenini sõnade järgi on «uue ühiskonnakorra võiduks kõige tähtsam, kõige peamine».¹ Kuid tootmise tehniline täiustamine, uute, suure tootlikkusega masinate ja seadmete kasutusele võtmine nõuab omakorda vastava ettevalmistusega kaadrit ning töötajate üldharidusliku ja erialase ettevalmistuse taseme pidevat tõstmist. Sellest tulenebki vajadus korraldada haridussüsteem selliselt, «et täiskasvanud elanikkond võiks tootmissfääris töötamise ühendada õppimise ja hariduse omandamise jätkamisega, vastavalt isiklikele huvidele ja ühiskonna vajadustele».²

Hariduse omandamiseks tootmistööd katkestamata on Eesti NSV-s loodud õhtuste ja mittestatsionaarsete õppeasutuste ning osakondade laialdane võrk, mis omandab üha suurema erikaalu meie haridussüsteemis. 1963/64. õppeaastal õppis Eesti NSV kõrgemate ja kesk-eriõppeasutuste õhtustes ja kaugõppeosakondades 21 200 inimest ehk 50,8 protsenti kõigist nendes õppeasutustes õppijaist. Oma üldhariduslikke teadmisi täiendas samal ajal õhtustes (vahetustega töötavais) töölis- ja maanoorte ning kaugõppekoolides 27 700 töötajat.³ Seega on õhtused ja mittestatsionaarsed õppevormid kujunenud meil väga tähtsaks vahendiks elanikkonna haridusliku ja kultuuritaseme tõstmisel. Elanikkonna kultuurilisest kasvust aga, nagu märgitakse NLKP programmis, oleneb suurel määral tootlike jõudude kasv, tehniline progress ja tootmise organiseerimine, töörahva ühiskondliku aktiivsuse tõus, omavalitsuse demokraatlike aluste areng ning elu-olu kommunistlik ümberkorraldamine.

Peab aga märkima, et õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide kujunemisele, senisele arenguteele ning efektiivsusele on Nõukogude Eesti kooli ajalugu käsitlevate kirjutiste autorid⁴ senini äärmiselt vähe tähelepanu pööranud, piirdudes enamasti vaid päevase kooliga, või siis puudutanud õhtusi ja mittestatsionaarseid õppevorme vaid riivamisi.

Alljärgneva kokkuvõtliku ülevaatega üldhariduslike õhtuste (vahetustega töötavate) töölis- ja maanoorte ning kaugõppekoolide kujunemisest, senisest arengust ning osa-

¹ V. I. Lenin, Teosed, kd. 29, lk. 394.

² Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm. Tallinn, 1961, lk. 113.

³ Eesti NSV rahvamajanduse arendamise 1963. aasta riikliku plaani täitmise tulemused. Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Statistika Keskvalitsuse teadaanne. «Rahva Hääle» 2. veebr. 1964.

⁴ A. Pint, Rahvahariduse edusammud Nõukogude Eestis. Tallinn, 1953; H. Kurm, Nõukogude Eesti üldhariduslik kool sõjajärgseil aastail. «Nõukogude Kool» 1955, nr. 7; L. Hallop, Rahvahariduse edusammudest Eestis nõukogude võimu ajal. «Nõukogude Kool» 1957, nr. 9, 10, 12 ja 1958, nr. 7; E. Schmidt, Kesk- ja kõrgema haridusega kaadri ettevalmistamisest Nõukogude Eestis. Tallinn, 1959.

tähtsusest meie haridussüsteemis on püütud seda lünka mõningal määral täita. Ühtlasi on peatunud ka mõnel lahendamist nõudval kitsaskohal, mille kõrvaldamine rahvahariduse praktilise korraldamise seisukohalt oleks asjale kasuks.

*

Kodanliku Eesti koolisüsteemis puudus mittestatsionaarne õppevorm peaaegu täiesti. Ohtukoolid täiskasvanuile olid küll olemas, kuid nende osatähtsus üldhariduslike koolide võrgus oli äärmiselt väike. 1939/40. õppeaastal töötas Eestis ainult neli ohtukooli (Tallinnas ja Tartus) täiskasvanuile 1200 õpilasega.⁵ Teatavasti kehtis kodanlikus Eestis kuueklassiline koolikohustus, kuid selle tegeliku elluviimisega olid lood üpris halvad. Tolleaegse statistika andmeil lõpetas seaduse järgi kohustusliku kuueklassilise algkooli aastail 1924—1939 ainult 43 protsenti noortest, ülejäänud astusid ellu pooliku algharidusega.⁶ Kuna õppetöö katkestamise peamiseks põhjuseks oli lihtrahva raske majanduslik olukord, mis sundis noori õige varakult jätma koolipingi ja tööle asumata, oleks elanikkonna haridustaseme tõstmise huvides eriti vajalik olnud niisuguste õppevormide väljaarendamine, mis noortel oleks võimaldanud töö kõrval jätkata poolleijäänud haridusteed. Et aga kodanlus rahvahulkade vaimse silmaringi avardamisest huvitatud ei olnud ja tolleaegne käsitöenduslik tootmine nõudis töötajailt esisoones vaid füüsilist jõudu ja teatud töövõtete tundmist, mitte aga laialdasi üldhariduslikke teadmisi, siis ilmutasid olemasolevadki ohtused koolid kahanemise tendentsi, kasvust rääkimata. Nii õppis 1930/31. õppeaastal ohtualgkoolides, mida oli üldse kaks, 405 õpilast, kuus aastat hiljem, s. o. 1936/37. õppeaastal, aga ainult 268 õpilast.⁷

Nõukogude võimu taaskehtestamine 1940. aastal avas Eesti kooli ajaloos uue lehekülje. Tööpuuduse likvideerimine, töötajate materiaalse olukorra parendamine, koolivõrgu laiendamine ja teised nõukogude võimu saavutused avasid töörahva laiadele hulkadele tee hariduse juurde. Kuigi 1940/41. õppeaastal täiskasvanuile mõeldud ohtukoolide võrgus veel nimetamisväärseid muutusi ei toimunud, võis juba siis konstateerida õpilaste arvu olulist kasvu: sel õppeaastal oli täiskasvanute ohtukoolides üle 1700 õpilast, s. o. 500 õpilast rohkem kui 1939/40. õppeaastal.⁸

Ohtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide osatähtsus meie koolisüsteemis hakkab kiiresti kasvama pärast Suurt Isamaasõda, sõja tagajärgede likvideerimise ja sotsialismi ülesehitamise aastail.

Kuigi esimestel sõjajärgsetel aastatel tuli vabariigi hariduselu korraldamisel ületada väga suuri raskusi, avasid 1944/45. õppeaastal üheaegselt päevaste koolidega oma ukSED ka esimesed ohtukoolid. Need olid täiskasvanuile määratud üldhariduslikud keskkoolid, kus õppetöö toimus ohtuti kolm korda nädalas päevaste koolide V—XI klassi õppekavade järgi.

1945. aasta rahvamajanduse plaan nägi ette 20 tööliskoorte keskkooli, 50 maanoorte kooli ja 10 täiskasvanute ohtukooli avamise, mis löi enam kui 5000 inimesele võimaluse täiendada töö kõrval oma haridust.⁹

Ilmselt aga ei arvestatud selle plaani koostamisel reaalseid võimalusi ning tema elluviimine kujunes hoopiski tagasihoidlikumaks. 1945/46. õppeaastal töötas ainult üks tööliskoorte kool (Pärnu) ja kolm täiskasvanute ohtukooli (Tallinna IX, Viljandi ja Võru), kus õppis kokku umbes 800 töötajat.¹⁰ Õppeaasta jooksul avati neli esimest maanoorte kooli, kuid lähemad andmed nende õpilaste arvu kohta puuduvad.

Kuigi plaan oli ebareaalne, võinuks töö kõrval õppijate arv siiski märksa suurem olla, kui juhtivad haridusorganid oleksid rakendanud vajalikke organisatoorseid abi-

⁵ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul. Statistiline kogumik. Tallinn, 1960. lk. 93.

⁶ «Eesti Statistika Kuukiri» 1940, nr. 222 (5), lk. 234.

⁷ «Eesti Statistika Kuukiri» 1938, nr. 198 (5), lk. 243.

⁸ «Nõukogude Kool» 1941, nr. 3, lk. 216.

⁹ HMA (= Eesti NSV Haridusministeeriumi Arhiiv), 1946. a., nim. Koolivalitsus, toimik 2, l. 10.

¹⁰ Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul, lk. 93.

nõusid. Sellekohane selgitustöö tootmises töötavate noorte hulgas puudus. Haridusministeerium aga põhjendas näiteks maanoorte koolide avamise plaani mittetäitmist sellega, et vähe leiduvat inimesi, kes soovivad õppida seda tüüpi koolides.¹¹

Murranguliseks kujunes õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide arengus 1946. aasta Rahvamajanduse taastamise ja arendamise viie aasta plaanis aastaisks 1946—1950 oli taastamistöde kõrval kavandatud ulatuslik programm vabariigi industrialiseerimiseks, mille realiseerimine nõudis kvalifitseeritud kaadrit. Neis tingimustes omandas tootmises töötava täiskasvanud elanikkonna üldhariduse täiendamine sootuks kaalukama tähenduse ning nõudis õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide organisatoorse kindlustamist ja perspektiivset väljaarendamist. Esimesed sammud selleks astuti juba 1946. aasta kevadel ja suvel. Kinnitati töölis- ja maanoorte õhtukoolide põhimäärused, määrati kindlaks reaalne koolivõrk, õpilaste vastuvõtmise kord ja õppetöö tähtajad. Samal aastal alustasid tööd ka esimesed mittestatsionaarsed osakonnad keskkoolide juures. Nende abinõude ning intensiivse selgitustöö tulemusena kasvas koolide ja õpilaste arv järsult. 1946/47. õppeaastal töötas juba 14 töölisnoorte kooli 1387 õpilasega, 22 maanoorte kooli 393 õpilasega, kaks täiskasvanute õhtukooli 674 õpilasega ning üheksa mittestatsionaarset osakonda 700 õpilasega.¹²

On tähelepanuväärne, et õppevormi uudsusest hoolimata polnud puudu õppida soovijaist. Otse vastupidi: mitmed töölisnoorte koolid ei suutnud kõiki soovijaid vastu võtta. Nii oli lugu näiteks Tallinna I. Töölisnoorte Keskkoolis, kus 1946. aasta sügisel tuli ruumipuuduse tõttu ära öelda rohkem kui sajale noorele.¹³

Järgnevaid aastaid iseloomustab õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide pidev kasv, millest kujuka pildi annab Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse ja Haridusministeeriumi andmete alusel koostatud tabel 1.

Tabel 1

Õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide areng aastail 1947—1958

Õppeaastad	Töölisnoorte- ja täiskasvanute õhtukoolid		Maanoorte koolid		Mittestatsionaarsed osakonnad ja koolid		Õpilasi kõigis koolitüüpides kokku
	Arv	Õpilaste arv	Arv	Õpilaste arv	Arv	Õpilaste arv	
1947/48	20	2 552	27	448	9	1046	4054
1948/49	26	4 083	31	528	9	1126	4737
1949/50	34	5 378	33	493	8	1117	6 988
1950/51	37	6 465	27	389	9	975	7 829
1951/52	52	7 412	25	321	8	877	8 610
1952/53	55	8 213	28	377	8	1245	9 835
1953/54	63	10 394	24	362	7	1177	11 933
1954/55	65	11 100	25	344	1	1090	12 534
1955/56	60	9 482	17	203	1	1824	11 509
1956/57	62	10 070	11	152	1	2505	12 736
1957/58	58	9 685	5	63	2	2682	12 430
1958/59	56	10 822	8	109	2	3317	14 248

Märkused: 1) Andmed pärinevad õppeaasta algusest.

2) 1954. a. veebruaris moodustati mittestatsionaarsete osakondade baasil Vabariiklik Kaugõppe Keskkool. 1957. a. oktoobris alustas tööd Meretranspordi ja Kalalaevastiku Meremeeste Vabariiklik Kaugõppe Keskkool.

¹¹ SKVA (= Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse Arhiiv), 1946, nim. NSVL RPK Eesti NSV Voliniku Statistika Valitsus, toimik nr. 6/53, kd. II, lk. 10.

¹² Eesti NSV Haridusministeeriumi andmeil.

¹³ «Nõukogude Õpetaja» 12. okt. 1946.

Seega suurenes õhtu- ja kaugõppekoolides õppivate töötajate arv 12 aasta jooksul (1947—1958) 3,5-kordseks, 1939/40. õppeaastaga võrreldes koguni ligi 12-kordseks.

Nagu tabelist I nähtub, oli kasv eriti hoogne kuni 1953. aastani. 1954/55. õppeaastast alates võib täheldada õppijate arvu stabiliseerumist, mõnel aastal isegi mõningat langust, mis oli tingitud mitte õpilaskontingendi puudumisest, vaid sellest, et tootmisettevõtted, Haridusministeerium ja ühiskondlikud organisatsioonid ei pööranud puhuti vajalikku tähelepanu tööliste, kolhoosnike ja teenistujate üldharidusliku taseme tõstmisele.¹⁴ Nii töötas 1956. aastal vabariigi tekstiilitööstusettevõtteis 9624 noortöölist (vanusega kuni 30 aastat). Neist oli ainult 504 (5,2%) lõpetanud keskkooli. Tööliskoortete koolides õppis aga ainult 102 noortöölist.¹⁵ Halb oli lugu töölisnoorte edasiõppimisega ka tehases «Volta», Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrikus, kombinaadis «Järva-kandi Tehased», Tartu Kammivabrikus ja kohati mujalgi.¹⁶ Sovhoosides ja kolhoosides töötavaist noortest õppisid edasi vaid üksikud.

Viies ellu NLKP XIX ja XX kongressi direktiive üldisele keskharidusele ülemineku kohta, pöörasid vabariigi hariduselu tollaegsed juhid kogu tähelepanu päevaste keskkoolide võrgu kiirele, mõnes osas isegi mitte küllalt läbimõeldud laiendamisele ja jätsid seejuures unarusse õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide kui täieliku keskhariduse omandamise ühe olulise mooduse edasiarendamise. Maanoorte koolide võrk likvideerus 1958. aastaks peaaegu täielikult. Väga suur oli õpilaste väljalangevus töölis- ja maanoorte ning kaugõppekoolides. Nii näiteks katkestas 1956/57. õppeaastal õppetöö töölisnoorte koolides 33,8 protsenti õpilastest, maanoorte koolides ligi 30 protsenti ja Kaugõppe Keskkoolis koguni 35,7 protsenti.¹⁷

Suure väljalangevuse üheks põhjuseks oli vahetusega töötavate töölisnoorte koolide vähesus. Samal ajal kui enamik tööstusettevõtteid töötas mitme vahetusega, toimus vahetusega õppetöö 1958/59. õppeaastal ainult kuues töölisnoorte koolis. Sageli ei loodud õppivatele töölistele vajalikke õppimistingimusi, eriti ühiselamu. Tuli ette, et õppivaid noori saadeti õppetöö ajal pikaajalisse komanderingusse, rakendati tööle öises vahetuses jne. Harva arvestati kvalifitseeritumale tööle edutamisel edasijõudmist õhtuses või kaugõppekoolis.

Kuid kõigist neist takistavaist asjaoludest hoolimata etendasid töölis- ja maanoorte ning kaugõppekoolid olulist osa elanikkonna haridustaseme tõstmisel. Aastail 1945—1958 lõpetas tootmistööd katkestamata seitsmeklassilise kooli üle 10 700 ning keskkooli üle 8600 tööliste, teenistuja ja kolhoosniku.¹⁸

*

1959. aastaks oli nõukogude rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel teostanud majandusliku ja ühiskondlik-poliitilise elu kõigil aladel sellised grandioossed ümberkujundused, mis võimaldasid astuda uude ja väga tähtsasse arengujärku — kommunismi laiahaardelise ehitamise ajastusse.

NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitseaastak, mille kontrollarvud NLKP XXI erakorraline kongress 1959. aasta veebruaris heaks kiitis, on otsustavaks etapiks kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel.

Õhtlasi märkis kongress, et «kommunismile üleminekuks on peale võimsa materiaal-tehnilise baasi vajalik ka sotsialistliku ühiskonna kõigi kodanike kõrge teadlikkuse tase»,¹⁹ ja kavandas aastaiks 1959—1965 majanduslike ülesannete kõrval ulatuslikud abinõud rahvahariduse, teaduse ja kultuuri arendamiseks.

Käesoleval seitseaastakul tuleb haridussüsteemi täiustada ja ümber korraldada vastavalt uutele ülesannetele. Abinõud, mida NLKP Keskkomitee 1958. aastal kogu haridus-

¹⁴ EKPA (= Eestimaa Kommunistliku Partei Arhiiv), f. 1, nim. 157, s.-ü. 131, l. 10.

¹⁵ HMA, 1956, nim. Koolivalitsus, toimik 9, l. 57.

¹⁶ Sealsamas, lk. 27.

¹⁷ HMA, Отчет о работе школ Эстонской ССР за 1956/57 учебный год, lk. 33 ja 34.

¹⁸ Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse andmeil.

¹⁹ NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kontrollarvud aastaiks 1959—1965. Tallinn, 1959, lk. 81.

süsteemi põhjalikuks parendamiseks välja töötas, tähistavad uut etappi nõukogude kooli arengus ja vastavad akuutseks saanud vajadustele ühiskonna elus sotsialismilt kommunismile ülemineku ajajärgul.

Kaheksaklassilise koolikohustuse kehtestamine, eriti aga keskhariduse edasiarendamine õpetamise ja tootva töö ühendamise baasil, suurendas oluliselt õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide osatähtsust meie koolisüsteemis.

NSV Liidu Ülemnõukogu poolt 1958. aasta detsembris vastuvõetud kooliseaduses märgitakse: «Keskhariduse ulatust tuleb tunduvalt suurendada eelkõige rahvamajanduses töötavatele noortele määratud koolide võrgu laiaulatusliku arendamise teel. Selle ülesande lahendamine kujuneb töötajate kultuurilise ja tehnilise taseme edasise tõusu, tööviljakuse suurendamise ja kommunismi eduka ehitamise tähtsaks tingimuseks».²⁰

Kavandanud konkreetsed abinõud vabariigi haridussüsteemi ümberkorraldamiseks, märkis Eesti NSV Ülemnõukogu 24. aprillil 1959. aastal vastuvõetud seaduses, et üheks põhiliseks koolitüübiks täieliku keskhariduse omandamisel on töölis- ja maanoorte koolid — õhtused (vahetusega töötavad) ja hooajalised keskkoolid tootmises töötavaile noortele üldhariduse ja erialase kvalifikatsiooni tõstmiseks — ning tegi Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogule, ministriumidele ja keskasutustele, töörahva saadikute nõukogu täitevkomiteedele ning asutuste ja ettevõtete juhtijale ülesandeks igati ergutada tööliskoort keskkoolide omandama, luua neile tootmistöö ja õppimise ühendamiseks soodsad tingimused ning kaasa aidata edukalt õppivate noortööliste tööalasele edutamisele.²¹

Kuigi töölis- ja maanoorte ning kaugõppekoolid olid varemgi õppekavade ulatuse ja juriidiliste õiguste poolest võrdsed päevaste üldhariduslike koolidega, suhtuti neisse sageli kui teisejärgulistesse õppeasutustesse. Mõnelgi puhul suunati tööliskoort koolidesse õpetajaid, kes päevastes üldhariduslikes koolides oma tööga toime ei tulnud. Mõne kooli õpetajaskond oli põhiliselt komplekteeritud kohakaasluse alusel päevastes koolides maksimaalse koormusega töötavaist õpetajaist. Ei hoollitsetud õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide iseärasustele vastava õppe- ja metoodilise kirjanduse soetamise eest. Kõik need asjaolud mõjusid halvavalt õppetööle töölis- ja maanoorte koolides.

Seitse aastaku ülesanded rahvamajanduse ja kultuuri alal ning kooliseadus nõudsid nii tootmisettevõtteilt kui ka haridusorganeilt olukorra otsustavat parandamist.

Rahvahariduse edasiarendamine ja koolisüsteemi ümberkorraldamise plaanides kavandati aastaks 1959—1965 õhtuste ja kaugõppekoolide õpilaste arvu märgatav suurendamine. Õhtustes (vahetusega töötavates) töölis- ja maanoorte koolides pidi see 10 500 õpilaselt 1959. aastal tõusma 18 500 õpilasele 1965. aastal, kaugõppekeskkoolides vastavalt 3300 õpilaselt 5000 õpilasele,²² s. o. kokku 10 000 õpilase võrra. (Võrdluseks olgu märgitud, et eelmise seitsme aasta jooksul kasvas õpilaste arv neis koolides vaid 4400 võrra.)

Selle ülesande täitmiseks kavandasid Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu, Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu, ELKNU Keskkomitee, Haridusministeerium ja Põllumajanduse Ministeerium 1959. aasta augustis ulatuslikud abinõud tööstus- ja põllumajandusettevõtteis töötavate noortööliste üldhariduse täiendamiseks, töölis- ja maanoorte koolide materiaalse baasi tugevdamiseks ning õppe- ja kasvatustöö taseme tõstmiseks.²³ Peeti vajalikuks, et ettevõtted rakendaksid omapoolseid abinõusid õhtuste

²⁰ Seadus kooli ja elu sidemete tugevdamise ja haridussüsteemi edasiarendamise kohta NSV Liidus. «Nõukogude Kool» 1959, nr. 1, lk. 2.

²¹ «Eesti NSV Teataja» 1959, nr. 31, art. 164.

²² EKPA, f. 1, nim. 196, s.-ü. 31, l. 10.

²³ «Abinõudest töölis- ja maanoorte üldharidusliku taseme pidevaks tõstmiseks ning Eesti NSV töölis- ja maanoorte koolide töö edasiseks parandamiseks». Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu, Eesti NSV Ametiühingute Nõukogu presiidiumi, ELKNU Keskkomitee büroo, Eesti NSV Haridusministeeriumi ja Eesti NSV Põllumajanduse Ministeeriumi kolleegiumi otsus 31. augustist 1959. a. Eesti NSV Haridusministeerium, «Käskkirjad ja Juhendid» 1959, nr. 8, lk. 5—11.

koolide võrgu laiendamiseks, vahetusega õppetöö korraldamiseks ning inventari ja õppevahendite soetamiseks. Ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonidele tehti ülesandeks hoolt kanda noortele paremate õppimistingimuste loomise eest ja astuda samme õpilaste väljalangevuse vältimiseks ning õppeedukuse tõstmiseks. Samal ajal hakati moodustama ametiühingu käitis- ja kohalike komiteede juurde hariduse kaastöökommisjone, et laialdase aktiivi kaasabil paremini kaasa aidata töötajate haridustaseme ja erialase kvalifikatsiooni tõstmisele.

Töötavatele noortele soodsamate õppimistingimuste loomiseks kehtestas NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1959. aasta novembris edukalt edasijõudvaile õhtuste (vahetustega töötavate) ja mittestatsionaarsete üldhariduslike keskkoolide õpilaste lühendatud tööpäeva või tööpäevade.²⁴

Kõik see aitas kaasa tootmistöö kõrval õppijate arvu märgatavale suurenemisele. Sindi «1. Detsembri» nim. tekstiilivabrikus näiteks kasvas töölisnoorte koolis õppijate arv ühe õppeaasta jooksul poolteisekordeks. Samas alustati käitise üleplaaniiliste kasumite arvel Sindi Töölisnoorte Keskkoolile uue hoone ehitamist, mis valmis 1963/64. õppeaasta algul. Tööliste haridustaseme tõstmise perspektiivplaani koostades otsustasid tehase «Volta» kommunistlikud noored, et 1965. aastal ei tohi tehases olla ühtegi alla 8-klassilise haridusega noort. Üldse suurenes 1961/62. õppeaastaks töö kõrval edasiõppivate töötajate arv 1958/59. õppeaastaga võrreldes 8200 võrra.²⁵

Kuid sellele vaatamata ei saanud rahvamajanduses töötavate noorte edasiõppimistingimusi rahuldavaks pidada. EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu märkisid oma määruses 24. juulist 1962 «Töölis- ja maanoorte koolide töö parandamise abinõude kohta»²⁶, et paljudes vabariigi ettevõtetes, kolhoosides ja sovhoosides ei peeta arvestust noorte kohta, kel pole seitsme- ja kaheksaklassilist ning lõpetatud keskharidust, ega organiseerita nende plaanipäraselt õppima suunamist. Tootmiskollektiivide sotsialistlikes kohustustes ja kollektiivlepingutes ei peegeldu tihti töötajate üldharidusliku taseme tõstmine; sellega seotud küsimustele ei pöörata küllaldast tähelepanu ka kommunistliku töö nimetust taotlevate kollektiivide töös. Ettevõtete juhtkonnad, partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonid ei jälgi töölis- ja maanoorte koolide õpilaste edasijõudmist ega reageeri ebaregulaarsele kooliskäimisele ja halvale õppeedukusele. Ka koolid omakorda ei võta tarvitusele kõiki abinõusid sidemete tugevdamiseks ettevõtete, sovhooside ja kolhoosidega. Kõige selle tagajärjel on õpilaste väljalangevus töölis- ja maanoorte koolidest endiselt lubamatult suur.

Lähtudes NLKP programmis püstitatud ülesandest kehtestada lähemal aastakümnel 8-klassiline koolikohustus sellele osale noorsoost, kes töötab rahvamajanduses ning kellel ei ole vastavat haridust, pidasid EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu vajalikuks, et tootmisettevõtete ja asutuste juhtijad selgitaksid koos partei-, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonidega välja tootmistööl olevad 16—35-aastased isikud, kel pole 7- ja 8-klassilist haridust, ning määraksid aastate kaupa kindlaks töölis- ja maanoorte ning kaugõppekoolidesse õppima suunamise arvestusega, et 1970. aastaks oleksid õppima suunatud kõik töötavad noored, kellel puudub 8-klassiline haridus.

Kuid tootmises töötavail täiskasvanud inimestel ei ole vaja üldhariduse omandamisel käia sama teed, mis on ette nähtud lastele ja noorukeile. Seoses sellega on viimastel aastatel laialdaselt levinud töölisnoorte koolide eriklassid, kus on võimalik omandada 8-klassiline haridus lühendatud õppeajaga. Esimesed niisugused klassid alustasid meie vabariigis tööd 1961. aasta sügisel kümne töölisnoorte kooli juures, 1963/64. õppeaasta algul õppis 145 eriklassis juba 2789 õpilast.²⁷ Lühendatud õppeajaga klassides on samasugune töörežiim nagu töölisnoorte koolideski, kuid V—VIII klassi kursust võetakse läbi kõigest 2,5 aasta, s. o. 5 semestri jooksul. Sageli töötavad

²⁴ «Eesti NSV Teataja» 1959, nr. 57, art. 309.

²⁵ Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse andmeil.

²⁶ «Eesti NSV Ministrite Nõukogu Määruste ja Korralduste Kogu» 1962, nr. 36, art. 135.

²⁷ Eesti NSV Haridusministeeriumi plaani- ja finantsosakonna andmeil.

need klassid tehaste ja ettevõtete ruumes, mis mitmeti soodustab õppetööd ja võimaldab pedagoogidel luua tiheda kontakti käitise juhtkonna ning ühiskondlike organisatsioonidega. Et selline töövorm ennast igati õigustab, näitavad Tallinna 8. Tööliskoole Keskkoole kogemused, kelle initsiatiivil jalatsivabrikus «Kommunaar», tehases «Eesti Kaabel» ja teistes käitistes organiseeritud eriklassid töötavad juba mitu aastat täie eduga.

Ülevaade õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide arengust meie koolisüsteemis käesoleval seitsesaastakul on esitatud tabelis 2, mis on koostatud Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse andmeil.

Tabel 2

Õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide areng aastail 1958—1963

Õppeaastad	Tööliskoole		Maanoorte koolid		Kaugõppekoolid		Õpilasi kõigis koolitüüpides kokku
	Arv	Õpilaste arv	Arv	Õpilaste arv	Arv	Õpilaste arv	
1958/59	56	10 822	8	109	2	3317	14 248
1959/60	55	12 606	6	113	3	3474	16 193
1960/61	57	13 596	26	555	3	4427	18 578
1961/62	62	15 741	79	1964	4	4740	22 445
1962/63	68	17 384	106	2816	4	5515	25 715
1963/64	65	18 778	129	3224	6	5677	27 679

Märkus: 1) Andmed pärinevad õppeaasta algusest.

2) 1963/64. õppeaastal on tööliskoole koolide õpilaste hulka arvatud ka 549 meistrite koolide õpilast.

Nagu näeme, ületati õhtustes (vahetustega töötavates) ja kaugõppekoolides seitsesaastaku lõpuks ettenähtud õpilaste arv (23 500) juba 1962/63. õppeaasta algul. Maanoorte koolid, mille osatähtsus aastail 1955—1958 oli pidevalt langenud, omandasid mõne aastaga olulise koha meie koolisüsteemis. Hoogsalt arenes edasi ka kaugõpe. Aastail 1959—1963 lisandusid olemasolevaile uued kaugõppe keskkoolid Tartus (1959), Kohtla-Järvel (1961) ning Pärnus ja Paides (1963).

Eriti väärib märkimist õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide kiire kasv. Kui aastail 1953—1958 suurenes tootmistööd katkestamata õppijate arv töölis- ja maanoorte ning kaugõppekoolides keskmiselt 463 õpilase võrra aastas, siis seitsesaastaku esimese viie aasta jooksul on üldhariduslike õhtuste (vahetustega töötavate ning hooajaliste) ja mittestatsionaarsete koolide õpilaste juurdekasv kuuekordistunud ning tõusnud keskmiselt 2700 õpilasele aastas.

Kujukalt kajastavad õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide osatähtsuse kiiret suurenemist Eesti NSV Statistika Keskvalitsuse andmete alusel koostatud tabelis 3 esitatud andmed keskkooli lõpetanute kohta koolitüüpide järgi.

Kui veel lisada, et 1958/59. õppeaastal, s. o. seitsesaastaku algul, õppis kõigist keskkooliklasside õpilastest 26,3 protsenti tootmistööd katkestamata ja 1963/64. õppeaastal tõusis nende protsent 40,1-le, siis on selge, kui võrd kaalukat osa keskhariduse omandanud inimeste arvu suurenemiseks on viimastel aastatel etendanud õhtused ja mittestatsionaarsed õppevormid.

Õhtudes uusi, veelgi efektiivsemaid vorme tööliste üldhariduslike ja erialaste teadmiste täiendamiseks, organiseerisid tehase «Zaporožstal» (Ukraina NSV) insenerid 1958. aastal koos pedagoogidega esimesed meistrite koolid,²⁸ kus suure staaži ja kõrge kvalifikatsiooniga tööised ning meistrid-praktikud omandavad kolme õppeaastaga täieliku keskhariduse ja meistri kvalifikatsiooni. Ukraina metallurgide algatus levis kiiresti meie maa suurtes tööstuskeskustes, nagu Tšeljabinskis, Nižni Tagilis,

²⁸ Н. В. Сущенко, Подъем образовательного и технического уровня рабочего класса Украины. Рост творческой активности рабочего класса СССР. М., 1963, lk. 235.

Tabel 3

Keskkooli lõpetanute arv koolitüüpide järgi

	1954. a.		1959. a.		1963. a.	
	Lõpetajate arv	%	Lõpetajate arv	%	Lõpetajate arv	%
Päevased üldhariduslikud keskkoolid	2817	77,0	4290	72,1	3595*	60,2
Ohtused (vahetustega töötavad) ja mittestatsionaarsed üldhariduslikud keskkoolid	843	23,0	1664	27,9	2373	39,8
K o k k u	3660	100,0	5954	100,0	5968	100,0

* Vähenemine võrreldes 1959. a. on osaliselt tingitud õppeaja muutumisest vene õppekeelega koolides, samuti sündivuse langusest sõja ajal ja pärast sõda.

Sverdlovskis ja mujalgi. Kuna üldhariduslike ja erialaste teadmiste täiendamise uus vorm end praktikas igati õigustas ja tööliste hulgas suurt poolehoidu leidis, kiitis NSV Liidu Ministrite Nõukogu 1962. aasta novembris selle algatuse heaks ning kohustas rahvamajanduse nõukogusid ning ettevõtete juhtijaid igati kaasa aitama niisuguste kolmeaastaste meistrite koolide organiseerimisele ning õppetöö korraldamisele neis.

Meie vabariigis alustasid meistrite koolid tööd 1963. aasta sügisel Tallinnas, Tartus ja põlevkivibasseinis. Algul oli neid 11, kokku üle 500 õpilasega. Aastavahetusel lisandus meistrite kool Sindis, kus asus õppima 47 eesrindlikku tekstiilitöölisi.²⁹

Kuigi meistrite koolis toimub õppetöö tööst vabal ajal neli korda nädalas, nagu töölisnoorte koolideski, erinevad nad viimastest siiski mitmeti ning on üldharidusliku kooli ja tehnikumi omapäraseks sünteesiks.

Meistrite koolidesse võetakse vastu vaid vähemalt viieaastase tööstaažiga kvalifitseeritud töölisi. Seega on õpilased eranditult rikkalike tootmistöö ja elukogemustega, paljud neist töötavad meistritena, brigadiridena jne. Nagu kogemused näitavad, mõjub see asjaolu õppetöele igati positiivselt. 1963/64. õppeaastal oli õppeedukus meistrite koolides mõnevõrra kõrgem ja väljalangevus väiksem kui tavalistes töölisnoorte koolides.

Erinevalt töölisnoorte koolist on meistrite koolis üldhariduslikud ja erialased õppeained, samuti õppe- ja tootmistöö, omavahel paremini seostatud. Umbes 60 protsenti õppeajast kasutatakse üldhariduslikele õppeainetele, ülejäänud 40 protsenti aga üldtehnilistele ja erialastele distsipliinidele. Klassid komplekteeritakse erialade järgi (näit. metallide lõiketöötlemine, põlevkivi kaevandamine, puidutööstuse tehnoloogia jne.) ning üldtehniliste ja erialaste distsipliinide õpetamine on vahetult seotud õpilaste tootmistööga. See soodustab vastavate teadmiste omandamist ja aitab samal ajal oluliselt tõsta tööviljakust tootmises.

Meistrite koolid on ilmselt üheks mooduseks, kuidas täiustada materiaalse tootmise sfääris töötajate tootmisalase väljaõppe ja kutsehariduse süsteemi nii, et «tootmise alal töötajate meisterlikkus-oleks ühendatud nende üldharidusliku taseme tõusuga ühiskonnateaduste ja loodusteaduste valdkonnas ning insener-tehniliste, agronoomiliste, meditsiiniliste ja teiste erialaste teadmiste omandamisega».³⁰

*

Ka eelolevail aastail jätkub ohtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide osatähtsuse hoogne suurenemine meie haridussüsteemis. Plaani kohaselt õpib 1965. aastal meil üldhariduslikes ohtustes (vahetustega töötavais ning hooajalistes) ja kaugõppekoolides

²⁹ Eesti NSV Haridusministeeriumi plaani- ja finantsosakonna andmeil.

³⁰ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 114.

34 800 õpilast. Edaspidi jätkub nende arvu tõus veelgi hoogsamalt.³¹ See on täiesti seaduspärane nähtus, sest tootmistehnika ja -tehnoloogia kiiretempoline areng esitab üha suuremaid nõudmisi töötajate erialase ettevalmistuse suhtes, nõuab neilt järjest põhjalikumaid üldhariduslikke ning tehnilisi teadmisi. Kuid õhtu- ja kaugõppekoolide õpilaste kontingent ei kasva mitte ainult staažikate tootmistöölise arvel. Nagu statistilistest andmetest nähtub, suureneb iga aastaga nende noorte arv, kes pärast 8-klassilise kooli lõpetamist täieliku keskhariduse omandamisel eelistavad päevasele üldhariduslikule keskkoolile õhtusi ja mittestatsionaarseid õppevorme. Nii siirdus 1959. aastal pärast päevastes koolides kohustusliku kooliastme lõpetamist õhtustesse ja kaugõppekoolidesse edasi õppima ainult 3,8 protsenti lõpetanutest. 1963. aastal tõusis nende protsent juba 8,6-le. Üldse oli 1963/64. õppeaastal üle 3500 õhtuse ja kaugõppekooli õpilase õppinud eelmisel õppeaastal päevases üldhariduslikus koolis.³²

Õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide osatähtsuse hoogne kasv nõuab vabariigi haridusorganeilt mitme probleemi läbikaalutud lahendamist.

Üks neist oleks õhtuste ja kaugõppekoolide võrgu väljaarendamine ning nende õppe- ja materiaalse baasi tugevdamine.

Õhtuste (vahetustega töötavate) töölisnoorte koolide võrk on viimased kümme aastat püsinud võrdlemisi stabiilsena. Toimunud on vaid tähtsusetud muudatused seoses üksikute koolide avamise või sulgemisega. Praegu töötavad töölisnoorte koolid kõigis vabariikliku alluvusega linnades, enamikus rajoonilise alluvusega linnades ning mitmetes alevites ja töölisasulates. Ka eelolevail aastail ei ole siin nähtavasti vajadust radikaalseteks ümberkorraldusteks.

Nõuetele ei vasta aga töölisnoorte koolide materiaalne baas. Oma koolihooned olid 1963/64. õppeaastal ainult üheksal neist. Kaks kooli töötasid ettevõtete, ülejäänud päevaste üldhariduslike koolide ruumes. Kuna aga üldhariduslikud koolid linnades töötavad peaaegu eranditult kahes vahetuses, saavad töölisnoorte koolid nende ruume kasutada vaid hilistel õhtutundidel, mis mitmeti raskendab õppetööd. 1963/64. õppeaastal töötas vahetustega ainult 13 töölisnoorte kooli, kus õppis veidi üle 6000 õpilase. Ettevõtete või asutuste ruumide kasutamine vahetustega töötavate klasside paigutamiseks aitab kahtlemata olukorda mõningal määral parandada, kuid see saab olla vaid ajutiseks lahenduseks.

Soodsamaks muutuksid töölisnoorte koolide töötingimused, kui päevastes koolides likvideeritaks teine vahetus, mis aga lähematel aastatel veel teoks ei saa. 1963/64. õppeaastal õppis linnakoolide teises vahetuses 37 protsenti nende koolide õpilaste üldarvust. Pealegi vajavad päevased koolid ruume õppetööst vabal ajal klassiväliseks tööks, eriti aga pikapäevavõrkude paigutamiseks. Viimastes viibis 1963/64. õppeaastal üle 14 000 õpilase, kelle arv edaspidi jõudsalt suureneb.

Sellest järeldub, et suurtes tööstuskeskustes, nagu Tallinn, Kohtla-Järve, Narva ja Tartu, kus tööstusettevõtted töötavad mitme vahetusega, oleks igati otstarbekas ehitada töölisnoorte koolidele omaette hooned, mis vastaksid selle koolitüübi õppe- ja kasvatus-töö iseärasustele. Nende koolihoonete ehitamine peaks olema eeskätt tootmisettevõtete ülesandeks, kuna vajalike tingimuste loomine tööliste üldhariduslike ja erialaste teadmiste täiendamiseks on üks tööviljakuse tõstmise abinõusid. Kahjuks ei ole aga tööstusettevõtted töölisnoorte koolide õppe- ja materiaalse baasi tugevdamisel senini erilist aktiivsust üles näidanud. Sindi «1. Detsembri» nim. tekstiilivabriku algatusele, millest juba juttu oli, peaksid järgnema vabariigi teised käitised.

Märksa erinev on maanoorte koolide olukord. Siin ei ole probleemiks mitte materiaalne baas, vaid otstarbeka ja elu nõuetele vastava koolivõrgu väljaarendamine. Kõigepealt torkab silma asjaolu, et maanoorte haridustaseme tõstmiseks mõeldud koolide võrk ei ole rajooniti kaugeltki ühtlane. 1963/64. õppeaastal oli näiteks Haapsalu rajoonis kolm, Kingissepa rajoonis viis ja Rakvere rajoonis kuus niisugust kooli, Võru ja Harju rajoonis aga 14, Viljandi rajoonis 15, Tartu rajoonis koguni 19. Paide rajoonis puudusid

³¹ Eesti NSV Haridusministeeriumi andmeil.

³² Eesti NSV Haridusministeeriumi plaani- ja finantsosakonna andmeil.

maanoorte koolid üldse. Kuid samal ajal on seal suurt rõhku pandud kaugõppesüsteemi väljaarendamisele ning edasiõppivaid maanoori ei ole seetõttu Paide rajoonis sugugi vähem kui näiteks Võru, Harju või Viljandi rajoonis.

Maanoorte koolide avamisel on senini peetud silmas peaaesjalikult seda, et kool oleks õpilaste elu- ja töökohale võimalikult lähedal. See on kahtlemata vägagi kaalukas asjaolu koolivõrgu kindlaksmääramisel, sest vastasel korral muutub tootmistööd katkestamata edasiõppiva noore niigi napp ajabilanss veel pingelisemaks ja tekib lisaraskusi transpordi organiseerimisel. Samal ajal on aga tarvis hoolt kanda ka vajaliku õpilaskontingendi olemasolu eest. Senini seda kahjuks tehtud ei ole. 1963/64. õppeaastal oli ainult kolm iseseisvat maanoorte kooli ligikaudu 200 õpilasega. Ülejäänud 3000 noort õppisid 126 päevase üldharidusliku kooli juures avatud üksikutes klassides (seega keskmiselt 20—25 õpilast ühe kooli kohta).

Neis maanoorte koolides, kus õpilaste arv on väike, praktiseeritakse sageli kahe, kolme, isegi nelja klassi liitmist üheks klassikomplektiks. Nii näiteks olid 1963/64. õppeaastal ühendatud üheks klassikomplektiks V, VI, VII ja VIII klass Tartu rajooni Kabina ja Kammeri, Jõgeva rajooni Laiuse ja Vaimastvere, Valga rajooni Ala ja Kuigatsi ning paljudes teistes maanoorte koolides.

Kuna niisugustes liitklassides on õppetöö korraldamine äärmiselt raske, püütakse mõnikord olukorrast välja pääseda sel teel, et jagatakse liitkomplektile ettenähtud tunnid klasside vahel ära ja õpilased viibivad koolis vaid osa õppeplaanis ettenähtud ajast. Niisugune õppetöö «korraldus» nähtavasti kommentaare ei vaja. Kui klassid avatakse äärmiselt väikese õpilaskontingendiga, viib juba mõne õpilase lahkumine klassi sulgemisele. Nii näiteks alustas 1963/64. õppeaasta algul Valga rajoonis Keeni 8-klassilise kooli juures tööd maanoorte kool 14 õpilasega, detsembriks oli jäänud ainult neli õpilast ja kool tuli sulgeda. Samal põhjusel suleti möödunud õppeaastal üldse kaheksa maanoorte kooli.

Pärnu rajooni Väljaküla maanoorte kool, mis töötas iseseisvana, säilitas samal ajal oma õpilaste kontingendi peaaegu täielikult.

Seega oleks maanoorte koolide ja klasside avamisel üheks põhitähtsuseks niisuguse õpilaste kontingendi olemasolu, mis võimaldaks õppetööd korraldada omaette klassides.

Selle nõude järgimine ei tohiks kaasa tuua senise koolivõrgu koondamist, sest noori, kes võiksid ja peaksid oma haridust täiendama, jätkub, kuna vabariigi põllumajandusettevõtted on senini suhtunud noortöölise edasiõppimisele üsnagi ükskõikselt. Mille muuga seletada näiteks niisugust fakti, et Rakvere rajooni Vinni sovhoosi rohkem kui 200 noortöölisest õppis 1963/64. õppeaastal maanoorte koolis ainult kolm, sama rajooni Salla sovhoosi noortöölise hulgas ei olnud aga ühtegi maanoorte kooli õpilast.³³ Taolisi näiteid võiks tuua üsnagi palju. Ilmselt ei ole veel kõikjal välja kujunenud niisugust ühiskondlikku arvamust, mis mõjutaks maanoori oma haridust täiendama. Sovhooside ja kolhooside juhtijail ning partei- ja komsomoliorganisatsioonidel tuleb hoolt kanda, et noortöölise edasiõppimine ei jääks igaühe isiklikuks asjaks, vaid oleks võrdset tootmis-tegevusega ühiskondlike organisatsioonide ja laialdase üldsuse tähelepanu keskpunktis.

Kus aga õpilasi normaalse täitumusega klassi avamiseks siiski ei jätku ning transpordi lähimasse maanoorte kooli ei ole võimalik organiseerida, on otstarbekas rakendada kaugõpet. Mittestatsionaarset õppevormi tuleks eelistada ka maanoorte kooli IX—XI klasside avamisele 8-klassilise kooli juurde, sest seal puuduvad nõuetekohaseks õppetööks vajalike teadmiste ja töökogemustega pedagoogid ning materiaalne baas.

Teiseks, kuid vahest ehk veelgi olulisemaks probleemiks on õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide efektiivsuse tõstmine, sest hoolimata õpilaste arvu tõusust ei saa õhtuste ja kaugõppekoolide seniseid töötulemusi suure väljalangevuse ja madala õppeedukuse tõttu mingil juhul rahuldavaks pidada. Elanikkonna haridus- ja kultuuritaseme tõstmise seisukohalt pole määrava tähtsusega mitte see, kui palju töötajaid

³³ Eesti NSV Haridusministeeriumi koolivalitsuse andmeil.

sügisel tootmistööd katkestamata õppima asub, vaid nende töötajate arv, kes kevadel edukalt klassikursuse või kooli lõpetavad, ja koolis omandatud teadmiste kvaliteet.

Õhtuste ja kaugõppekoolide viimaste aastate tegelikke töötulemusi kajastab mõningal määral tabel 4, mis on koostatud Eesti NSV Haridusministeeriumi andmete alusel.

Tabel 4

Õpilaste arv õppeaasta algul ja lõpul õhtustes ja kaugõppekoolides ning klassikursuse või kooli lõpetanute arv

	Õppeaastad		
	1961/62	1962/63	1963/64
Töölisnoorte koolid			
Õpilasi			
õppeaasta algul	15 508	15 603	15 220
õppeaasta lõpul	11 308	11 154	11 864
Klassikursuse või kooli lõpetas	9 852	9 451	10 189
Maanoorte koolid			
Õpilasi			
õppeaasta algul	1 964	2 786	3 216
õppeaasta lõpul	1 266	1 491	2 020
Klassikursuse või kooli lõpetas	1 140	1 349	1 819
Kaugõppe koolid			
Õpilasi			
õppeaasta algul	4 740	5 515	5 677
õppeaasta lõpul	4 216	4 075	5 006
Klassikursuse või kooli lõpetas	2 336	2 433	3 111

Märkus: Arvestatud ei ole lühendatud õppeajaga klasside õpilasi töölis- ja maanoorte koolides, kuna õppetöö korraldus on neis erinev.

Seega asus kõigis ülalmärgitud koolides 1961/62. õppeaasta sügisel õppima kokku 22 212 õpilast. Edukalt lõpetas klassikursuse või kooli vaid 60,0 protsenti õppima asunuist. 1962/63. õppeaastal oli klassikursuse või kooli lõpetanud 55,3 protsenti. 1963/64. õppeaastal võib õhtuste ja kaugõppekoolide töötulemuse märgata mõningat paranemist (klassikursuse või kooli lõpetas veidi üle 60 protsenti õppima asunuist), mida aga siiski veel küllaldaseks pidada ei saa.

Peamiseks probleemiks on endiselt õpilaste kontingendi säilitamine. Hoolimata sellest, et õppeaasta jooksul võeti õhtustesse ja kaugõppekoolidesse täiendavalt vastu 3441 õpilast, oli kevadeks esialgselt õpilaste arvust jäänud vaid 75 protsenti. Üldse katkestas möödunud õppeaastal õppimise üle 9000 õhtuse ja kaugõppekooli õpilase, neist ligi kolmandik puuduliku edasijõudmise pärast. Need arvud peaksid tõsiselt mõtlema panema kõiki neid, kes tegelevad täiskasvanud elanikkonna haridustaseme tõstmisega.

Olukorra üksikasjalikum analüüs näitas, et väljalangevus ei ole kõigis koolides kaugeltki ühesugune. Samal ajal kui mõnest töölisnoorte koolist (näit. Tallinna 1. ja 15., Rapla, Kohila ja Rakke) lahkeb õppeaasta jooksul rohkem kui 40 protsenti õpilastest, säilitab osa koole oma õpilaste kontingendi peaaegu täielikult (näit. Tallinna 2. ja 8., Sindi, Tapa ja Kohtla-Järve 3.). Eesrindlike koolide kogemused näitavad, et tõhusaks abinõuks võitluses õpilaste kontingendi maksimaalse säilitamise eest on kooli tihe kontakt tootmisettevõtete juhtkonna ja ühiskondlike organisatsioonidega. Niisugune koostöö on näiteks Kunda Töölisnoorte Keskkoolil tsemenditehasega «Punane Kunda». Iga nädal saadab kool tehasele andmed noortööliste õppetööst osavõtu kohta, informeerib tehist pidevalt õppetöö tulemustest, kõikidest kii-

tustest ja karistustest. Tehase esindajad võtavad omakorda aktiivselt osa koolis toimuvatest koosolekutest ning nõupidamistest ja aitavad pedagoogidel lahendada õppe- ja kasvatustöö küsimusi. Tihedas kontaktis töötavad Rakvere Tööliskoole Keskooliga ETKVL Kaubandusliku Inventari Tehase, õmblusvabriku «Virulane» ja tööstuskombinaadi «Viru» ühiskondlikud organisatsioonid.³⁴ Kiviõli Tööliskoole Keskoolil on hea koostöö kohaliku õmblusvabriku ja Autobaasi nr. 25 administratsiooniga ning ühiskondlike organisatsioonidega. Tõstis tähelepanu pööratakse haridustaseme tõstmisele ka Tallinna Vineeri- ja Mööblivabrikus, V. I. Lenini nim. Põlevkivitöötlemiskombinaadis, Sindi «I. Detsembri» nim. tekstiilivabrikus ja paljudes teistes vabariigi tootmisettevõtetes.³⁵

Kuigi maal on töötavate noorte õppetöö korraldamine märksa raskem kui linnas, saavutatakse seal, kus ühiskondlikud organisatsioonid ning sovhooside ja kolhooside juhtijad sellele vajalikku tähelepanu pööravad, küllaltki häid tulemusi. Näitena võiks tuua Tõlla sovhoosi Pärnu rajoonist. Möödunud õppeaasta algul hakkas Väljaküla Maa- noorte Koolis õppima 31 sovhoosi noortöölist. Tänu sovhoosi partei- ja ametiühinguorganisatsiooni ning juhtkonna järjekindlale hoolitsusele õppijate eest lõpetas neist kevadell edukalt klassikursuse 28.³⁶

Koolide asjalik koostöö ettevõtete ja asutuste juhtkonna ning ühiskondlike organisatsioonidega, viimaste tähelepanelik suhtumine õppivaisse noortöölistesse ja koolide vajadustesse aitab kahtlemata vältida õppetöö katkestamist ilma mõjuva põhjusega ning parandada õhtuste ja kaugõppekoolide töö tulemusi. Täit edu võib loota aga alles siis, kui neile abinõudele kaasneb efektiivne, õhtuste ja mittestatsionaarsete õppevormide spetsiifikale vastav õppe- ja kasvatustöö.

Arvestades päevastest koolidest märgatavalt erinevat õpilaskontingenti (erinev vanus ja teadmiste tase, suurem või väiksem vaheaeg õppetöös jm.) ning õhtustele koolidele omast töörežiimi (väiksem tundide arv, piiratud aeg koduste ülesannete lahendamiseks, õpilaste vastuvõtlikkuse langus pärast pingelist tööpäeva jne.), ei oleks õige tavalistes koolides kasutatavaid õppemeetodeid mehhaaniliselt üle kanda õhtuste koolide tööpraktikasse, nagu seda paraku üsna sageli juhtub.

Õhtustes koolides, veel enam aga kaugõppekoolides, on õpilaste iseseisva töö osatähtsus suurem. Seoses sellega tuleb silmas pidada, et paljud materiaalse tootmise sfääris töötavad täiskasvanud, eriti aga need, kes jätkavad oma poolleijäänud haridusteed pärast pikemat vaheaega, ei ole harjunud tegema süstemaatilist intellektuaalset tööd. Õigesti talitavad need pedagoogid, kes kannavad hoolt nende harjumuste taastamise ja arendamise eest, sest vastasel korral kaotab õpilane üsna pea usu oma võimetesse ja võib õppetöö katkestada.

Õhtuste koolide õpilaste põhikontingendi moodustavad täiskasvanud, sageli suure tööstaaziga ning rikkalike elukogemustega inimesed. Paljud neist on teeninud armees, õppinud mitmesugustel kvalifikatsiooni tõstmise kursustel ning koolides ja parteiharidusvõrgus. Need asjaolud on õppetöös positiivseks faktoriks ja neid tuleb õppemeetodite valikul arvestada. Vene NFSV Pedagoogikateaduste Akadeemia poolt korraldatud eksperimendid³⁷ näitavad, et lühendatud õppeajaga klassides (seal aga õpivad eranditult suurte töö- ja elukogemustega inimesed) omandatakse väga kiiresti ja kergesti näiteks aritmeetika kursuse, kuna õpilastel on juba suurelt osalt olemas vajalikud teadmised, vilumus ja oskused, mis vajavad vaid süstematiseerimist ja teoreetilist põhjendamist. Loomulikult oleks ebaõige neile aritmeetikat nii õpetada nagu tavalises 8-klassilises koolis. Sama on suuremal või vähemal määral maksev ka teiste õppeainete kohta.

Mõeldaks põhjust ka õpilaste teadmiste kontrollimise viiside üle. Tavaliselt kasutatakse õhtustes koolides selleks samu meetodeid mis päevastes koolideski. Veerand-, pool- ja aastahinnete aluseks on tavaliselt õppetunnis õpilaste teadmiste kontrollimisel pandud jooksvad hinnad. Õhtuste koolide töö iseärasuste tõttu juhtub, et õpilaste

³⁴ Sealsamas.

³⁵ HMA, 1963, nim. Koolivalitsus, toimik 6, l. 134.

³⁶ «Pärnu Kommunist» 23. juulil 1964.

³⁷ Вт. Г. Д. Глейзер, Обучение и жизненный опыт учащихся вечерней школы. «Советская педагогика» 1964, № 1.

teadmisi ei hinnata mõnikord objektiivselt, vaid üksikute juhulike vastuste järgi, mis kaugeltki ei peegelda teadmiste tõelist taset. Kokkuvõtteks vajalikud 2–3 hinnet võib õpilane näiteks saada ainult ühe teema läbivõtmisel. Millised on aga tema teadmised õpitud aine (või selle osa) kohta tervikuna, jääb õpetajale sel puhul teadmata. Formaalselt on niisugune hinne muidugi õige, sisuliselt aga mitte. Ka jooksval hindamisel saadud mitterahuldavad hinnad on õhtustes koolides sageli tõsiseks probleemiks. Enamik neist, kes on asunud oma teadmisi täiendama tootmistööd katkestamata, teevad seda teadlikult ja mõistavad hariduse vajalikkust. Nähtavasti pole vajadust täisikka jõudnud eesrindliku tootmistöölist hinnetega mõjutada paremini ja süstemaatiliselt õppima, vaid selleks tuleb leida teisi vahendeid. Pealegi võib juhulik mitterahuldav hinne viia õpilase õppetööst loobumisele.

Et sellest üle saada ja õppetöö taset tõsta, on paljudes õhtustes koolides hea eduga rakendatud arvestuste süsteemi, mille kohaselt õpilaste teadmisi kontrollitakse pärast teatud ainelõigu või teema läbivõtmist. Nagu kogemused näitavad,³⁸ kõrvaldab see süsteem juhulikkuse õpilaste hindamisel, aitab paremini välja selgitada lüngad õpilaste teadmistes ning tagab süstemaatilise töö teaduste aluste omandamisel.

Õhtustes ja kaugõppekoolides kasutatavad õppemeetodid peavad võimaldama märgatavalt tõsta õppematerjali omandamise efektiivsust, maksimaalselt tihendada õppetööks ettenähtud aega ning korraldada õpetamist diferentseeritult, olenevalt õpilaste ettevalmistusest ja võimetest, sest teadmised, mida töötajad omandavad õhtusi ja mittestatsionaarseid õppevorme kasutades, ei tohi kvaliteedilt halvemad olla päevastes koolides omandatuist.

Õhtustes (vahetustega töötavais) töölis- ja maanoorte koolides töötab suurepäraseid pedagooge, nagu B. Ardova Tallinna 9. Töölisnoorte Keskkoolis, A. Kell Tallinna 13. Töölisnoorte Keskkoolis, A. Pliner ja S. Vorobjova Narva 1. Töölisnoorte Keskkoolis ning paljud teised. Nende igapäevases töös on otstarbeka lahenduse leidnud mitmed kitsaskohad, mis enamikule töölis- ja maanoorte koolide õpetajatele on senini murettekitavaks probleemiks. Vabariigi pedagoogikateadlased peaksid rohkem hoolt kandma selle eest, et eesrindlaste töökogemused kontrollituina ja teaduslikult üldistatuina aitaksid õppe- ja kasvatustöö tõhustamisele kaasa kõigis õhtustes (vahetustega töötavais) ja kaugõppekoolides.

Ja lõpuks kolmas probleem, mis samuti ootab lahendamist vabariigi haridusorganite ja pedagoogikateadlaste poolt. Meie koolitöö põhiprintsiibiks on õppimise tihe side eluga, tootva tööga. Õhtukooli tingimustes tähendab see eelkõige õppe- ja kasvatustöö seostamist õpilaste tootmistegevusega, tootmistöö kogemuste laialdast kasutamist üldhariduslike õppeainete õpetamisel.³⁹ Erielist tähelepanu vajavad sellelt seisukohalt eelkõige niisugused õppeained, nagu füüsika, keemia, matemaatika, bioloogia ja joonestamine, kuna need võimaldavad tutvustada õpilastele mitte ainult üldisi loodusseadusi, vaid ka kaasaegse tootmise teaduslikke aluseid, tootmisprotsesside spetsiifilisi iseärasusi, mitmesuguseid masinaid ja aparate ning nende töötamise põhimõtteid.

«Füüsika, matemaatika, keemia, bioloogia ja joonestamise õpetamine,» märgitakse Eesti NSV Ministrite Nõukogu poolt kinnitatud üldharidusliku õhtuse (vahetustega töötava) keskkooli põhimääruses, «peab aitama sügavamalt mõista oma ettevõtte ja üldse tootmise tehnika ja tehnoloogia teaduslikke aluseid. Nende ainete õpetamisega peab süstemaatiliselt kaasnaema praktiliste ülesannete täitmine, mis on seotud õpilaste poolt omandatud teadmiste rakendamisega. Seesuguste ülesannete temaatika õppeainete ja õppeaastate järgi ning nende täitmise tähtsust määrab kindlaks kooli õppenõukogu koos ettevõtte juhtkonnaga.»⁴⁰

Nende ülesannete täitmiseks tuleb pedagoogidel tehnika ja õpilaste tootmistegevuse kohta hankida vastavat lisamaterjali, mis on seda enam vajalik, et mitmed seisukohad

³⁸ Vt. С. П. Шепелев, Урочно-зачетная система в вечерней школе. «Советская педагогика» 1964, № 3.

³⁹ Eesti NSV üldharidusliku õhtuse (vahetusega töötava) keskkooli põhimäärus. «Eesti NSV Ministrite Nõukogu Määruste ja Korralduste Kogu» 1960, nr. 26, art. 85.

⁴⁰ Sealsamas.

keemia, füüsika ja teiste õppeainete koolikursuses ei vasta enam täielikult teaduse ja tehnika tänapäeva arengutasemele. Kuid õpetajale, kellel puudub tehniline ettevalmistus, kujuneb see üsnagi keerukaks, sest valitud materjal peab illustreerima kaasaegse tootmise kõige tüüpilisemaid nähtusi, tehniliste seadmete kõige tähtsamaid konstruktiivseid ja tehnoloogilisi iseärasusi, valgustama tootmise tehnika ja tehnoloogia arenguperspektiivi ning pakkuma huvi võimalikult suuremale hulgal õpilastele.

Mõned autorid⁴¹ soovivad vastavalt õpilaste kutsealale eraldada õppeainetes (eriti füüsikas) nn. profileerivad teemad ning esitada nende käsitlemisel lisamaterjali, korraldada praktikume ja laboratoorseid töid, mis otseselt aitaksid kaasa õpilaste erialaste teadmiste täiendamisele. Ettepanek on kahtlemata huvipakkuv, kuid täiel määral rakendatav ainult seal, kus klassid on komplekteeritud kutsealade järgi. Peale selle eeldab profileerivate teemade eraldamine kehtivate õppeprogrammide muutmist, s.o. ülejäänud teemade käsitlemiseks ettenähtud tundide arvu vähendamist, mis aga peab toimuma äärmise asjatundlikkusega, et mitte kahjustada õppeaine kui terviku õpetamist.

Ülaltoodud põhjustel on üldhariduslike õppeainete õpetamine õhtukoolides enamasti nõrgalt seotud õpilaste tootmistevõlvusega ning senini vähe kaasa aidanud nende kutsealase kvalifikatsiooni tõstmisele.

Olukorda aitaksid parandada sellekohased metoodilised abimaterjalid, kust õpetaja võiks leida juhtnõore tootmisalase lisamaterjali hankimiseks ja kasutamiseks, samuti metoodilisi näpunäiteid ja näidisteemasid praktikumide ja laboratoorsete tööde korraldamiseks ning õpilaste iseseisvateks töödeks, et üldhariduslike õppeainete õpetamine annaks maksimaalseid tulemusi õhtukoolide õpilaste kutsealase kvalifikatsiooni täiendamisel ja suunaks neid koolis omandatud teadmisi loovalt rakendama praktilises tootmistöös.

Kuid edukaks tootmistevõlvuseks ei piisa ainult üldhariduslikest teadmistest. Selleks et kiiresti omandada uut tehnikat ja eesrindlike töövõtteid ning aktiivselt osa võtta leitutus- ja ratsionaliseerimistevõlvusest, peavad tänapäeva töölisel olema hea üldhariduse kõrval ka küllaltki põhjalikud üldtehnilised ja erialased teadmised.

Tööliste kutsealase kvalifikatsiooni täiendamise ning teaduslik-tehnilise silmaringi laiendamise eest hoolitsevad eeskätt tootmisettevõtted. 1963. aasta jooksul täiendas näiteks individuaalse ja brigaadilise õppimise teel ning kursustel oma kvalifikatsiooni või omandas uue kutseala 24 500 inimest.⁴² Õhtukoolides õppivaile töölilistele osutub aga käitise poolt organiseeritud kvalifikatsiooni tõstmise kursustest osavõtmine tihtilugu võimatuks ajapuuduse tõttu. Sellest tuleneb objektiivne vajadus ühendada tootmises töötava täiskasvanud elanikkonna üldhariduslike ning kutsealaste teadmiste täiendamise mitmesugused erivormid.

Eespool oli juba juttu meistrite koolidest kui ühest võimalusest selle põhimõtte praktiliseks ellurakendamiseks. Kuidas aga korraldada õpilaste kutsealase kvalifikatsiooni tõstmist tavalises õhtukoolis? Millised peaksid olema selle töö organisatsioonilised vormid, sisu ja meetodid? Need probleemid on olnud arutusobjektiks juba mitu aastat, kuid õiget lahendust neile meie vabariigis leitud ei ole.

1960/61. õppeaastal nähti esmakordselt ette üldharidusliku õhtuse (vahelustega töötava) keskkooli õppeplaanis fakultatiivsed tunnid õpilaste kutsealase kvalifikatsiooni tõstmiseks.⁴³ Nende tundide sihipärane kasutamine osutus aga praktikas vägagi keerukaks, sest kutsealase kvalifikatsiooni tõstmise sisu ja organisatsioonilised vormid olenevad paljudest faktoritest, milledest esikohal on antud kooli või klassi koosseis õpilaste elukutseid arvestades. Kui kool teenindab ühte tootmisettevõtet või kui paralleelklasside olemasolu korral on võimalik klasside komplekteerimisel arvestada õpilaste eriala, ei tohiks kutsealase kvalifikatsiooni tõstmine suuri raskusi valmistada. Meie vabariigis on aga õhtukoolides esindatud tavaliselt paljud erinevad kutsealad ja seetõttu muutub otstarbeka lahenduse leidmine märksa komplitseeritumaks. Pealegi jäi see uudne ja keerukas üles-

⁴¹ Vt. М. П. Попов, Н. М. Чурилова, К вопросу об использовании производственного опыта учащихся вечерних (сменных) школ в процессе преподавания физики. «Доклады Академии педагогических наук РСФСР» 1961, № 3.

⁴² «Rahva Hääl» 2. veebr. 1964.

⁴³ «Nõukogude Õpetaja» 21. mail 1960.

anne täielikult koolide õlgadele. Puudusid sellekohased õppeprogrammid ja meetodilised juhendid, rääkimata kogemuste tundmaõppimisest, teaduslikust üldistamisest ja trüki-sõna kaudu laiemale üldsusele kättesaadavaks tegemisest.

Kõige selle tagajärjel hõlmäs kutsealase kvalifikatsiooni tõstmine õhtustes (vahe-tustega töötavais) töölis- ja maanoorte koolides aasta-aastalt järjest vähem õpilasi. Kui 1961/62. õppeaastal tegeles kutsealase kvalifikatsiooni tõstmisega 50 töölis- ja maanoorte kooli ja sellest võttis osa 5300 õpilast (ligi 30 protsenti nende koolide õpilaste üldar-vust), siis 1963/64. õppeaastal toimus kvalifikatsiooni tõstmine vaid 17 koolis ja hõlmas ainult pisut üle 2000 õpilase (umbes 10 protsenti üldarvust).⁴⁴ 1964/65. õppeaastal õhtu-koolide õppeplaanides fakultatiivseid tunde kutsealase kvalifikatsiooni tõstmiseks enam üldse ette ei nähtud.

Formaalselt oleks nagu kogu probleem sellega lahendatud, sisuliselt aga mitte, kuna vajadust laiendada õhtukoolides õppivate tööliste teaduslik-tehnilist silmaringi ning täiendada nende erialaseid teadmisi tingib elu ise. Et see tegelikult nii on, näitab kas või seegi fakt, et ka käesoleval õppeaastal tegeldakse kutsealase kvalifikatsiooni täienda-misega 14 töölisnoorte koolis, kuigi vastavaid tunde õppeplaanis ei ole.

Mis puutub kutsealase kvalifikatsiooni tõstmise sisusse, siis juba 1960. ja 1961. aastal toimus ajakirja «Вечерняя средняя школа» veergudel selles küsimuses ulatuslik diskussioon,⁴⁵ millest osavõtjad asusid üksmeelsele seisukohale, et õhtukoolide õpilaste kutsealase kvalifikatsiooni tõstmise kõige otstarbekamaks mooduseks on mitmesugused üldtehnilised kursused, mille tundmaõppimine loob baasi kvalifikatsiooni täiendamiseks konkreetsel erialal.

Selle seisukoha õigsust kinnitab paljude õhtukoolide hilisem praktika. Üldtehniliste teadmiste täiendamisest on tavaliselt huvitatud enamik õpilastest, sest seoses tootmis-protsesside kompleksse mehhaniseerimise ja automatiseerimisega rajanevad tootmistöö eri-liigid suurelt osalt ühistele teaduslik-tehnilistele alustele ja nende tundmine on vajalik igale töölisele, hoolimata kutsealast.

Ületamatuks takistuseks selle töö korraldamisel ei tohiks olla ka asjaolu, et koolis õpib õpilasi paljudelt erinevatelt kutsealadelt. Uurimised näitavad, et õhtukoolide õpilaste kontingendi võib jagada kahte suurde rühma: 1) õpilased, kes oma töös puutuvad kokku mitmesuguste mehhanismide ning masinatega, ja 2) õpilased, kelle töö masinate ja mehhanismidega seotud ei ole, s. o. mittetootlikel erialadel, nagu kaubanduses, arvealal jne. töötajad, kusjuures esimest rühma võib omakorda jagada alarühmadeks tootmisharude järgi.⁴⁶ Sama põhimõtte järgi võikski moodustada õppegruppid õpilaste erialase kvalifi-katsiooni tõstmiseks.

Organisatsiooniliste vormide valik aga eeldab senisest märksa suuremat paindlikkust ja tihedamat kontakti tootmisettevõtetega. Mõnesugust eeskuju võiksid siin ehk pakkuda teistes liiduvabariikides maanoorte üldhariduslike ja erialaste teadmiste taseme tõstmiseks organiseeritud õppekombinaadid, kus õppetöö üldhariduslikes ainetes toimub maanoorte kooli õppeplaanil alusel, kutsealase kvalifikatsiooni täiendamine aga eriplaanil järgi ja seda juhendavad vastava ala spetsialistid ühiskondlikel alustel.

Ka pedagoogikateadusele on need probleemid alles palju võimalusi pakkuvaks «uudismaaks». Kutsealase kvalifikatsiooni tõstmise seos üld- ja polütehnilise haridusega õhtukoolis, selle teostamise sisu, vormid ja meetodid on esmajärgulise tähtsusega küsi-mused, mis vajavad teaduslikku läbitöötamist.

*

Ülaltoodust kokkuvõtet tehes võime märkida, et õhtused ja mittestatsionaarsed õppe-vormid etendavad meil tänapäeval erakordselt tähtsat osa elanikkonna hariduse ja kul-tuuritaseme tõstmisel. Õhtu- ja kaugõppekoolide laialdane võrk, tööpäeva lühendamine ning õppijaile antavad soodustused on loonud võimaluse kesk- ja kõrgema hariduse

⁴⁴ Eesti NSV Haridusministeeriumi plaani- ja finantsosakonna andmeil.

⁴⁵ Kokkuvõtte diskussioonist on avaldatud «Вечерняя средняя школа» 1961, № 6.

⁴⁶ О. Ф. Федорова, Некоторые вопросы повышения профессиональной квали-фикации учащихся. М., 1963, lk. 55 ja 56.

omandamiseks kõigile, kes soovivad õppida. Niisuguses olukorras on eriti talumatud mõningad puudujäägid õhtu- ja kaugõppekoolide õppe- ja kasvatustöös ning õpilaste üldharidusliku ja kutsealase ettevalmistuse tasemes. Nende kõrvaldamine eeldab haridusorganite, koolide ning tootmisettevõtete juhtijate ja ühiskondlike organisatsioonide senisest tihedamat koostööd.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut

Saabus toimetusse
6. X 1964

X. КЕЛЬДЕР

ВЕЧЕРНИЕ И ЗАОЧНЫЕ ФОРМЫ УЧЕБЫ В НАШЕЙ ШКОЛЬНОЙ СИСТЕМЕ

Резюме

Для получения образования без отрыва от производства в Эстонской ССР за годы Советской власти создана широкая сеть вечерних и заочных учебных заведений и отделений, приобретающая все больший удельный вес в нашей системе образования. В 1963/64 учебном году на вечерних и заочных отделениях высших и средних специальных учебных заведений Эстонской ССР занималось 21 200 человек, или 50,8% общего количества обучающихся в этих учебных заведениях. В этот же период 27 700 трудящихся продолжали свое среднее образование без отрыва от производства.

В школьной системе буржуазной Эстонии заочная форма учебы вообще отсутствовала. Вечерние школы для взрослых существовали (в 1939/40 уч. г. работали четыре школы с 1200 учащимися), но для них была характерна тенденция сокращения, а не роста.

В 1940/41 учебном году заметных изменений в сети вечерних школ еще не произошло, но количество учащихся значительно увеличилось: в вечерних школах для взрослых занималось уже на 500 человек больше, чем в предыдущем 1939/40 учебном году.

Быстрый рост вечерних и заочных форм учебы наступил после окончания Великой Отечественной войны в период строительства социализма.

Уже в 1944/45 учебном году параллельно с дневными школами открыли свои двери и первые вечерние школы для взрослых. Однако решительный перелом в развитии вечерних и заочных форм учебы наступил в 1946 г. Объясняется это тем, что осуществление обширной программы индустриализации республики, намеченной на 1946—1950 гг., потребовало большого количества квалифицированных кадров. В этих условиях повышение общеобразовательного уровня трудящихся, занятых на производстве, приобрело совершенно новое значение и потребовало организационного обеспечения и перспективного развития вечерних и заочных форм учебы. В 1946 г. было утверждено положение о школах рабочей и сельской молодежи, разработана школьная сеть, установлены порядок приема учащихся и продолжительность обучения. Начали также работать заочные отделения при средних школах. Благодаря проведению этих мероприятий и интенсивной разъяснительной работе резко возросли как число школ, так и количество учащихся. В 1946/47 учебном году в общеобразовательных школах занималось без отрыва от производства 3154 трудящихся.

В течение последующих 12 лет (1947—1958) количество обучающихся в вечерних и заочных школах возросло в 3,6 раза, а по сравнению с 1939/40 учебным годом почти в 12 раз.

Значительное увеличение количества учащихся продолжалось до 1953 г. Начиная с 1954 г. можно отметить стабилизацию этой цифры, а в отдельные годы даже некоторое ее сокращение, что было вызвано недостаточным вниманием со стороны предприятий, Министерства просвещения и общественных организаций к делу повышения общеобразовательного уровня трудящихся, занятых в сфере материального производства.

Несмотря на это, школы рабочей и сельской молодежи, как и заочные школы, играли существенную роль в повышении образовательного уровня населения. За 1945—1958 гг. без отрыва от производства окончили семилетние школы более 10 700 и средние школы — более 8600 рабочих, служащих и колхозников.

В 1959 г. начался новый этап в развитии вечернего и заочного обучения. Благодаря совершенствованию и перестройке системы народного образования в соответствии с принятым в декабре 1958 г. Верховным Советом СССР законом о школе, вечерние и заочные школы стали одной из основных форм получения полного среднего образования. За первые пять лет семилетки количество учащихся вечерних и

заочных школ возросло с 14 248 человек в 1958/59 учебном году до 27 679 человек в 1963/64 учебном году. При этом в вечерних и заочных школах занималось 40,1% всех учащихся средних школ.

Такой заметный рост вызван прежде всего бурным техническим прогрессом народного хозяйства республики, который предъявляет все более высокие требования к общеобразовательной и специальной подготовке трудящихся. Кроме того, содействовали столь быстрому росту и мероприятия по улучшению условий обучения без отрыва от производства, по расширению сети вечерних и заочных школ и укреплению их материальной базы, по повышению уровня учебно-воспитательной работы, принятые в последние годы предприятиями, органами народного образования и общественными организациями.

Наряду с количественным ростом в 1959—1963 гг. произошли также существенные изменения в организации и содержании работы вечерних и заочных школ. В 1961 г. при школах рабочей молодежи республики начали работать специальные классы, в которых трудящиеся, обладающие большим трудовым и жизненным опытом, могут получить восьмиклассное образование за укороченный срок. В 1963/64 учебном году в таких классах занималось уже 2789 человек.

Осенью 1963 г. по примеру крупных промышленных центров страны в Таллине, Тарту и сланцевом бассейне открылись школы мастеров, в которых обладающие большим стажем квалифицированные промышленные рабочие и мастера-практики за три года получают полное среднее образование и квалификацию мастера. В 1963/64 учебном году в двенадцати школах такого типа, представляющих собой своеобразный синтез общеобразовательной школы и техникума, занималось около 600 человек.

Быстрый рост удельного веса вечерних и заочных форм учебы продолжится и в предстоящие годы. Это требует от органов народного образования республики продуманного решения целого ряда проблем.

Одной из них является дальнейшее развитие сети вечерних и заочных школ и укрепление их материальной базы.

Сама сеть школ рабочей молодежи, принявшая за последнее десятилетие сравнительно стабильный характер, по-видимому, не нуждается в какой-либо радикальной реорганизации и в ближайшие годы. Но материальная база этих школ, большинство которых располагается в помещениях дневных школ и работает в третью смену, не отвечает предъявляемым требованиям. В связи с этим было бы целесообразно построить в таких крупных промышленных центрах, как Таллин, Тарту, Кохтла-Ярве, Нарва, специальные школьные здания с учетом особенностей учебно-воспитательной работы школ этого типа.

В то же время сеть школ сельской молодежи находится еще в стадии становления и отличается большой неравномерностью. До сих пор при их организации исходили главным образом из того, чтобы школа находилась как можно ближе к месту жительства и работы учеников. При этом, однако, не задумывались о контингенте будущих учеников, в связи с чем в 1963/64 учебном году более 90% учащихся школ сельской молодежи занимались в созданных при дневных школах слитных классах, составленных из двух, трех или даже четырех классов. Естественно, что такие условия не могут не отражаться на качестве учебной работы.

Следовательно, одним из требований при развитии сети школ сельской молодежи должно быть наличие такого контингента учащихся, который дает возможность организовать учебу в самостоятельных классах. Необходимо также добиться, чтобы больше сельской молодежи продолжало учебу в заочных школах, особенно там, где мало учащихся или нет необходимой для организации старших классов материальной базы и кадров.

Второй проблемой является повышение эффективности вечерних и заочных форм обучения, так как из-за большого отсева учащихся и низкой успеваемости нынешние результаты работы вечерних и заочных школ нельзя признать удовлетворительными. Так, в 1963/64 учебном году прервало учебу в вечерних и заочных школах более 9 тысяч учащихся, треть из которых не могла справиться с усвоением программы.

Как показывает опыт передовых школ, эффективным средством борьбы за максимальное сохранение контингента учащихся является тесный контакт школы с дирекцией и общественными организациями предприятий.

Для улучшения результатов обучения необходимо, чтобы методы учебно-воспитательной работы соответствовали специфическим особенностям вечерних и заочных форм обучения. Методика преподавания должна найти средства для значительного повышения эффективности усвоения учебного материала, максимальной экономии учебного времени и дифференцированного в зависимости от подготовки и способностей учащихся преподавания.

Во всех этих вопросах вечерние и заочные школы надеются на помощь со стороны представителей педагогической науки республики.

Третьей проблемой, ждущей решения, является увязка учебно-воспитательной работы вечерних и заочных школ с производственной деятельностью учащихся и повы-

шение их профессиональной квалификации, на что в нашей республике до сих пор обращали крайне мало внимания. Было бы неправильно ограничить задачи вечерних школ только преподаванием общеобразовательных дисциплин, не заботясь о расширении научно-технического кругозора рабочих кадров. Это означало бы явное игнорирование основного требования дальнейшего развития школьной системы — требования об укреплении связи школы с жизнью.

В настоящее время, когда физический труд все теснее сливается с трудом умственным, рабочим в первую очередь необходим широкий политехнический кругозор. Исходя из этого, особое значение приобретают такие дисциплины, как физика, химия, математика, биология и черчение, поскольку они дают возможность познакомиться учащимся с научными основами современного производства, специфическими особенностями конкретных производственных процессов, различными машинами и аппаратами и принципами их работы.

Но для успешной производственной деятельности рабочему нужны не только общеобразовательные, но и общетехнические и специальные знания.

В 1961/62 учебном году в учебные планы вечерних школ впервые были включены факультативные уроки по повышению профессиональной квалификации учащихся. Но целенаправленное использование этих уроков оказывалось на практике очень сложным из-за отсутствия соответствующего опыта. Кроме того, реализация этого нового мероприятия была возложена на плечи самих школ. Все это привело к тому, что количество учащихся школ рабочей и сельской молодежи, посещающих эти уроки, из года в год сокращается (в 1963/64 уч. г. их посещало всего около 10% общего числа учащихся) и на 1964/65 учебный год они из плана исключены. Таким образом, необходимость в разработке и усовершенствовании форм повышения и сочетания общеобразовательных и профессиональных знаний взрослых трудящихся, занятых на производстве, остается по-прежнему актуальной.

Опыт показывает, что вечерние школы вполне в силах преподавать не только основы наук, но и общетехнических знаний, в чем заинтересовано большинство учащихся, поскольку в связи с механизацией и автоматизацией производственных процессов различные виды производственного труда в большей степени базируются на общих научно-технических основах.

Разработка же и выбор организационных форм повышения профессиональной квалификации предполагает большую, чем до сих пор, гибкость и более тесный контакт с производственными предприятиями.

Институт истории

Академии наук Эстонской ССР

Поступила в редакцию

6/X 1964

H. KELDER

ABENDSCHULEN UND NICHTSTATIONÄRE UNTERRICHTSFORMEN IN UNSEREM SCHULSYSTEM

Zusammenfassung

Zur Erwerbung der Bildung ohne Produktionsunterbrechung ist in der Estnischen SSR in den Jahren der Sowjetmacht ein weites Netz von Abendschulen und nichtstationären Lehranstalten bzw. deren Abteilungen geschaffen worden, das in unserem Schulsystem eine immer grössere Rolle spielt. Im Schuljahr 1963/64 betrug die Zahl der Studierenden in den Abensektionen und nichtstationären Abteilungen der höheren Schulen und Spezialmittelschulen der Estnischen SSR 21 200, d. i. 50,8% aller Schüler dieser Lehranstalten. In der gleichen Zeit bildeten sich 27 700 Werk tätige ohne Produktionsunterbrechung fort.

Im bürgerlichen Estland fehlte die nichtstationäre Unterrichtsform gänzlich. Zwar gab es Abendschulen für Erwachsene (im Schuljahr 1939/40 waren es vier Schulen mit 1200 Schülern), doch wiesen sie keinen Zuwachs, sondern vielmehr eine Abnahmetendenz auf.

Im Schuljahr 1940/41 erfolgten im Netz der Abendschulen keine nennenswerten Veränderungen, wohl konnte aber eine beträchtliche Zunahme der Schülerzahl vermerkt werden. Im genannten Schuljahr lernten in den Abendschulen für Erwachsene bereits um 500 Schüler mehr als in 1939/40.

Der Anteil der Abendschulen und der nichtstationären Unterrichtsformen in unserem Schulsystem wuchs schnell nach dem Grossen Vaterländischen Krieg, in der Periode des Aufbaus des Sozialismus.

Bereits 1944/45 begannen neben den Tagesschulen auch die ersten Abendschulen für Erwachsene ihre Tätigkeit. Einen Wendepunkt in der Entwicklung der Abendschulen und

der nichtstationären Unterrichtsformen bildete aber das Jahr 1946: die Verwirklichung der für die Periode 1946—1950 vorgesehenen weitgehenden Industrialisierung der Republik benötigte eine Menge qualifizierter Arbeiter. In diesen Bedingungen erlangte die ergänzende Bildung der Werktätigen eine neue Bedeutung: sie forderte die organisatorische Festigung und den perspektivischen Ausbau der Abendschulen und der nichtstationären Unterrichtsformen. 1946 wurden die Statuten der Schulen für die Arbeiter- und Landjugend gutgeheissen, das Schulnetz ausgebildet, die Empfangsordnung und die Dauer der Lehrzeit festgestellt. An den Oberschulen begannen nichtstationäre Abteilungen ihre Tätigkeit. Alle diese Massnahmen und die gleichzeitige intensive Aufklärungsarbeit hatten eine rapide Zunahme der Schülerzahl zur Folge. Im Schuljahr 1946/47 lernten 3154 Werk-tätige ohne Produktionsunterbrechung in Schulen für allgemeine Bildung.

In den folgenden 12 Jahren (1947—1958) wurde die Zahl der sich in den Abendschulen und nichtstationären Lehranstalten fortbildenden Werktätigen 3,6mal grösser (im Vergleich zum Jahre 1939/40 sogar 12mal grösser).

Besonders intensiv nahm die Schülerzahl bis 1953 zu. Seit 1954 stabilisiert sich diese Zahl, sie fällt sogar an manchen Jahren, was dadurch zu erklären ist, dass die Produktionsunternehmen, das Bildungsministerium und die gesellschaftlichen Organisationen dem Problem der Weiterbildung der Werktätigen nicht die nötige Aufmerksamkeit widmeten.

Dessenungeachtet spielten die nichtstationären Schulen für die Arbeiter- und Landjugend eine wichtige Rolle bei der Hebung des Bildungsniveaus der Bevölkerung. In den Jahren 1945—1958 beendeten über 10 700 Arbeiter, Angestellte und Kolchosbauern ohne Produktionsunterbrechung die Siebenklassenschule. Über 8600 Arbeiter, Angestellte und Kolchosbauern beendeten auf die gleiche Weise die Oberschule.

1959 begann in der Entwicklung der Abendschulen und nichtstationären Schulen eine neue Etappe. Als Resultat der Vervollkommnung und Umgestaltung des Unterrichtswesens auf Grund des vom Oberen Rat der Sowjetunion im Dezember 1958 gutgeheissenen Schulgesetzes, sind die Abendschulen und nichtstationären Lehranstalten nunmehr eine der Grundformen für die Erlangung einer vollständigen Mittelschulbildung. In den ersten fünf Jahren des gegenwärtigen Siebenjahrplanes wuchs in den allgemeinbildenden Abend- und nichtstationären Schulen die Zahl der ohne Produktionsunterbrechung lernenden Werktätigen von 14 248 in 1958/59 auf 27 679 in 1963/64; in den Abend- und nichtstationären Schulen lernten 40,1% aller die Oberschule Besuchenden.

Das war vor allem durch den schwungvollen technischen Progress in der Volkswirtschaft unserer Republik bedingt, welcher der allgemeinen und fachmännischen Bildung der Arbeitenden immer höhere Anforderungen stellt. Die rasche Zunahme der Lernenden in den Abend- und nichtstationären Schulen wurde auch dadurch gefördert, dass die Unternehmen, die Bildungsorgane und die gesellschaftlichen Organisationen in den letzten Jahren den sich weiter bildenden Werktätigen besonders günstige, das Studium erleichternde Bedingungen schufen. Auch wurde das Netz der Abend- und nichtstationären Schulen erweitert, ihre materielle Basis gebessert und das Niveau der Unterrichts- und Erziehungsarbeit gehoben.

Neben dem quantitativen Wachstum sind in den Jahren 1959—1963 auch wichtige Wandlungen in der Organisation und im Inhalt der Arbeit der Abend- und nichtstationären Schulen vor sich gegangen. In 1961 wurden in unserer Republik in den Schulen für die Arbeiterjugend die ersten Sonderklassen ins Leben gerufen, wo Werktätige von grosser Arbeits- und Lebenserfahrung sich mit verkürzter Lehrzeit eine Achtklassenbildung aneignen können. Im Schuljahr 1963/64 zählten diese Klassen bereits 2789 Schüler.

Im Herbst 1963 eröffneten in Tallinn, Tartu und dem Brennschieferbecken nach Vorbild der grossen Industriezentren unseres Landes besondere Meisterschulen ihre Tätigkeit, wo qualifizierte Werkarbeiter und erfahrene Praktiker von hohem Dienstalter binnen drei Jahren eine vollständige Oberschulbildung und die Qualifikation eines Meisters erlangen. Im Schuljahr 1963/64 gab es 12 solche Schulen, die eine eigenartige Synthese einer allgemeinbildenden Lehranstalt und eines Technikums darstellen; es lernten dort etwa 600 Schüler.

Der wachsende und in den nächsten Jahren andauernd zunehmende Anteil der Abend- und nichtstationären Schulen fordert von den Unterrichtsorganen unserer Republik die durchgedachte Lösung mehrerer Probleme.

Eines der Probleme wäre die Herausbildung eines Netzes von Abend- und nichtstationären Schulen, sowie ihre Versorgung mit den nötigen Lehrmitteln sowie materiellen Mitteln.

Das Netz der Schulen für die Arbeiterjugend, die in den letzten zehn Jahren ziemlich stabil verblieben sind, braucht wahrscheinlich auch in den bevorstehenden Jahren nicht gründlich umgestaltet zu werden. Unbefriedigend ist aber die materielle Basis dieser Schulen, da sie meist als dritte Schicht in den Räumen der Tageschulen arbeiten. Deshalb wäre es angezeigt, in den grösseren Industriezentren wie Tallinn, Tartu, Kohtla-Järve und Narva für diese Schulen unter Berücksichtigung ihrer Spezifik besondere Gebäude zu errichten.

Das Netz der für die Landjugend bestimmten Schulen ist aber erst wenig ausgebildet und äusserst ungleichmässig. Bei ihrer Eröffnung wurde bisher meist nur ihre Nähe zum Wohn- und Arbeitsort der Schüler ins Auge gefasst. Zur gleichen Zeit sorgte man aber nicht fürs Vorhandensein eines erforderlichen Schülerkontingents. Infolgedessen erhielten in 1963/64 über 90% der Schüler dieser Schulen ihren Unterricht in den Räumen der Tagesschulen, und zwar zu zwei, drei oder sogar vier Jahrgängen zusammen in Mehrstuifenklassen. Darunter leidet aber vor allem die Qualität des Unterrichts.

Bei der Vervollständigung eines Netzes von Schulen für die Landjugend müsste man vor allem von einem solchen Schülerkontingent ausgehen, das den Unterricht an ganze Klassen zu erteilen ermöglicht. Zu fördern wäre die Weiterbildung der Landjugend auf nichtstationärem Wege, vor allem dort, wo die Schülerzahl gering ist oder die materielle Basis und die Kader zur Eröffnung von Oberschulklassen nicht ausreichend sind.

Ein anderes Problem ist die Frage von der zu erhöhenden Effektivität der abendlichen und nichtstationären Lehrformen, da die bisherigen Arbeitsergebnisse infolge der Fluktuation und der geringen Fortschritte der Schüler nicht als befriedigend gelten können. In 1963/64 unterbrachen über 9000 Schüler das Studium, davon etwa ein Drittel wegen ungenügender Fortschritte.

Die Erfahrungen fortschrittlicher Schulen zeigen, dass ein enger Kontakt zwischen der Schule einerseits und der Leitung der Unternehmen und gesellschaftlichen Organisationen andererseits ein gutes Mittel ist, die Fluktuation des Schülerkontingents zu behindern.

Vom Standpunkt der Besserung der Arbeitsergebnisse ist es äusserst wichtig, dass der Unterricht und die Erziehung in der Schule den spezifischen Eigenschaften des abendlichen und nichtstationären Lehrtyps entsprechen. Vor allem gilt das von den hier anzuwendenden Methoden des Unterrichts, die es ermöglichen müssen, die Aneignung des Materials effektiver zu gestalten, die für den Unterricht vorgesehene Zeit maximal auszunutzen und den Unterricht je nach der Vorbereitung und den Fähigkeiten der Schüler differenziert durchzuführen. In diesen Fragen wäre die praktische Hilfe seitens der Wissenschaftler der Pädagogik von grossem Nutzen.

Das dritte zu lösende Problem ist die Verknüpfung der Lehr- und Erziehungsarbeit in den Abendschulen mit der Produktionstätigkeit der Schüler und mit der Hebung ihrer fachmännischen Qualifikation, was in unserer Republik bisher wenig Beachtung gefunden hat. Es wäre unrichtig, die Abendschulen nur auf die allgemeine Bildung zu verweisen; sie müssen vielmehr auch den wissenschaftlich-technischen Gesichtskreis der Arbeiterschaft erweitern. Ist das nicht der Fall, so bedeutet das eine Verkenning der Grundbedingung einer weiteren Entwicklung des Schulsystems, — der Verbundenheit von Schule und Leben.

In den heutigen Bedingungen, wo die körperliche Arbeit sich immer mehr mit der geistigen mengt, braucht der Arbeiter vor allem einen weiten polytechnischen Gesichtskreis. Von diesem Standpunkt aus müssen Wissenszweige wie Physik, Chemie, Mathematik, Biologie und technisches Zeichnen besonders beachtet werden, da sie es möglich machen, die wissenschaftlichen Grundlagen der modernen Produktion kennenzulernen und auch in die besonderen Eigenschaften einzelner konkreter Produktionsprozesse, in die Funktionierungsprinzipien verschiedener Maschinen und Apparate zu dringen. Für eine erfolgreiche Produktionstätigkeit braucht der Arbeiter ausser der allgemeinen Bildung auch allgemeintechnische Kenntnisse und spezielle Fachkenntnisse.

Im Schuljahr 1960/61 sah der Stundenplan der Abendschule zum ersten Mal fakultative Stunden zur Hebung der Berufsqualifikation der Schüler vor. Die zweckmässige Auswertung dieser Stunden erwies sich aber in Wirklichkeit als ziemlich schwierig, da es an entsprechenden Erfahrungen mangelte. Ausserdem waren es fast ausschliesslich die Schulen selbst, die mit der neuen Aufgabe fertig werden mussten. Infolgedessen zog die berufsmässige Ausbildung in den Schulen für Arbeiter- und Landjugend immer weniger Schüler an (im Schuljahr 1963/64 bloss etwa 10% von der Gesamtzahl der Schüler). Der Stundenplan fürs Jahr 1964/65 sah keine Stunden für diesen Zweck vor.

Dadurch ist aber die Notwendigkeit einer Vervollkommnung der allgemeinen und berufsmässigen Bildung der Werktätigen nicht im geringsten weniger aktuell geworden.

Die bisherigen Erfahrungen lehren, dass es den Abendschulen sehr gut möglich ist, ausser dem Unterricht der Grundlagen der Wissenschaften auch die Vervollkommnung der Schüler auf dem Gebiet der allgemeintechnischen Kenntnisse zu organisieren. Das würde der Mehrzahl der Schüler Interesse bieten, da die einzelnen Arbeitszweige in Verbindung mit der Mechanisierung und Automatisierung der Produktionsprozesse zum grossen Teil auf gemeinsamen wissenschaftlich-technischen Grundlagen basieren.

Die Wahl organisatorischer Formen für die Hebung der Berufsqualifikation sollte aber künftig mehr Elastizität und einen engeren Kontakt mit den Unternehmen voraussetzen.